

El turisme

de patrimoni industrial i miner

Una comparació d'experiències

FOLLETO TURISTICO
CUENCA MINERA DE RIOTINTO
HUELVA

EN EL NÚMERO 47 D'AQUESTA mateixa revista –un monogràfic dedicat al tema de l'arqueologia industrial– ja vaig tenir l'oportunitat amb un breu article i amb un to d'interrogació i dubte, de plantejar si aquestes noves modalitats turístiques emergents centrades en el patrimoni industrial i miner, podien ser considerades com unes alternatives futures de desenvolupament. En el citat article qüestionava el fet que, malgrat que les comarques del Bages i Berguedà tenen un elevat potencial en aquesta mena de turisme atesa la riquesa patrimonial de les valls dels rius Cardener i Llobregat, aquestes experiències només havien de tenir cabuda en unes estructures econòmiques locals molt més diversificades que les actuals, perquè precisament no implicaven un gran impacte en un procés de regeneració econòmica, social i demogràfica (p. ex. pel que fa a la generació de llocs de treball i riquesa per als municipis afectats) (1). Malgrat tot, durant els darrers anys aquesta inquietud ha continuat estant latent entre les administracions locals i els diferents col·lectius i entitats socials, algunes de les quals han fet enormes esforços per a la materialització d'aquestes aspiracions turístiques:

Cardona com a detonant d'aquest turisme a la Catalunya central

El cas més evident és sens dubte el de Cardona que, set anys després del

tancament de la seva mina de potassa (aleshores el sector econòmic més important) i amb moltes dificultats econòmiques i administratives per superar, ha vist com finalment es feia realitat l'inici d'una certa activitat turística amb què poder minvar en part els efectes negatius que suposà la desaparició quasi per complet de la mineria (2). Per la seva banda, però, el panorama turístic d'aquestes dues comarques no ha experimentat canvis substancials durant aquest període més recent, és a dir, és decebedor i quasi inexistent en el cas del Bages i més optimista i desenvolupat al Berguedà (sobretot en la seva meitat nord).

A grans trets, el cas de Cardona respon molt bé al prototipus d'una activitat turística basada en el patrimoni industrial, amb el valor afegit de la incorporació d'un element natural que resulta quasi únic en el món –la seva muntanya de sal–. El projecte de promoció turística es basa en la visita a les instal·lacions mineres de superfície (la maquinària, els edificis, un vídeo explicatiu, etc.), i la contemplació de l'interior d'aquesta muntanya salina mitjançant l'adequació d'una galeria de 250 metres de longitud on es poden observar les formacions espectaculars que ha format el material salí al llarg del temps. Aquesta muntanya consisteix en un aflorament superficial de les capes de sal que es troben en el subsòl de la zona, i és una bellesa geològica, tant pel que fa al seu aspecte exterior com a l'interior, amb formes i colors sorprenents, cavitats, grutes, estalacti-

tes i estalagmites i d'altres originades per la tectònica, l'erosió i la pròpia plasticitat de la sal (3). El visitant té l'oportunitat de contemplar l'entorn paisatgístic de la muntanya i el seu recinte miner—l'anomenada vall salina— (avui dia força degradat), del qual destaquen els dos runams salins que la mineria ha deixat com a herència durant els seixanta anys que hi ha estat present, i que han suposat una radical alteració del paisatge original (de fet, són sengles muntanyes d'origen artificial).

En els darrers anys, a banda d'aquests projectes per a desenvolupar algunes experiències turístiques basades en el patrimoni industrial i miner a la Catalunya Central (p. ex., a la comarca del Berguedà, el Museu de la Mineria de Sant Corneli a Cercs, la Colònia Vidal a Puig-reig i el Mu-

**Explotació a cel obert
Corta atalaya al
parc miner de Riotinto**

seu del Transport Ferroviari al Clot del Moro), n'han aparegut uns altres arreu de Catalunya i més enllà de les fronteres autonòmiques i estatals. Alguns d'aquests ja han superat la fase del paper i de les bones intencions per a esdevenir una realitat amb més o menys èxit, mentre que uns altres encara han de superar diversos impediments per aconseguir-ho. Així, per exemple, entre els primers caldria destacar les experiències del Parc Miner de Riotinto (comarca de Las Minas, Huelva), el Museu de la Mineria a El Entrego (al *Concejo* de San Martín del Rey Aurelio, a Astúries), i especialment algunes altres d'estrangeres (concretament del País de Gales, que és considerada com l'àrea més emblemàtica en aquest tipus d'iniciatives—v. mapa 1—. Entre els segons, i centrats en l'àmbit català, hem de citar els projectes de reobertura de la mina de ploma Bellmunt del Priorat (Priorat) (4), la rehabilitació de les salines de Gerri de la Sal

(Pallars Sobirà) (5) i la incorporació de la cooperativa modernista del vi a El Pinell de Brai (Terra Alta) en l'anomenada Ruta de les 3 Cès—juntament amb el castell de Miravet (Ribera d'Ebre) i Benifalset (Baix Ebre) (6)—; i fora de Catalunya, i de nou a Andalusia, sobretot el projecte de recuperació del patrimoni industrial a l'àrea de Linares-La Carolina (Jaén) (7).

Quatre mostres comparatives de turisme de patrimoni industrial i miner

En aquest punt, creiem interessant explicar breument alguns d'aquests casos turísticominers que ja es troben en funcionament perquè en puguem treure conclusions en relació als seus trets comuns i els aspectes que els diferencien; centrarem aquesta exposició en dues experiències estatals—Riotinto i El

Entrego—i unes altres dues del País de Gales—Llechwedd Slate Caverns i Big Pit Blaenafon—.

Parc Miner de Riotinto

El Parc Miner de Riotinto és una combinació de la peculiaritat, de l'exclusivitat i del contrast del paisatge local, amb la importància històrica que ha tingut l'activitat minera en aquesta àrea (les primeres troballes arqueològiques relacionades daten de l'edat del coure, amb posteriors manifestacions de les civilitzacions fenícia i romana i de la presència anglesa el segle XIX) i l'arqueologia industrial resultant. Els punts de més interès inclosos en l'itinerari són els següents: les instal·lacions mineres i el nucli d'extracció de l'anomenat *Cerro Colorado* (l'explotació minera a cel obert més antiga del món i que encara roman en actiu) la *Corta Atalaya* (una de les més espectaculars i amb una fondària de 335 m) (8), el barri anglès de Bella Vista (segle XIX), on es reproduïxen molt fidelment els esquemes arquitectònics de la presència britànica durant l'època victoriana; la necròpolis romana (segle II d. C.); un museu miner i ferroviari, i la possibilitat futura d'accedir a l'interior d'una de les galeries mineres, tot això complementat amb un recorregut de 18 km paral·lel al riu Tinto, en uns autèntics vagons miners restaurats.

Museu de la Mineria i de la Indústria

El Museu de la Mineria i de la Indústria (MUMI) es troba situat sobre els terrenys d'un antic runam de carbó i en plena conca hullera, al costat de pous que encara romanen en explotació o que ja han estat abandonats, i ha esdevingut un testimoni de primer ordre del passat industrial de la regió. Aquest espai s'articula al voltant d'un museu (en dues plantes), on s'exhibeixen aspectes relacionats amb les antigues tecnologies mineres preindustrials, els usos del carbó mineral com a recurs energètic, les tècniques d'explotació del carbó a les mines asturianes, així com també alguns dels ambients més directament vinculats amb una explotació minera (laboratori, sala de dutxes, infermeria, lampisteria, etc.). Però amb tota probabilitat, l'element més rellevant per al visitant sigui la «mina-imatge», una reproducció de l'interior d'una galeria minera, a la

qual s'accedeix a través d'un ascensor que, pel seu aspecte i pels efectes sonors, simula perfectament el recorregut fins a una profunditat de 450 metres, és a dir, el descens a la quarta planta d'una mina real; el disseny d'aquesta galeria ha estat realitzat amb la intenció d'obtenir el màxim de semblança possible amb la realitat, de manera que l'equipament i l'utillatge que el visitant hi troba són autèntics i es troben col·locats en els mateixos llocs de quan la mina estava en actiu, i fins amb la reproducció de les condicions de foscor, humitat i soroll en què es desenvolupa el treball a l'interior d'una mina.

Llechwedd Slate Caverns

El centre de Llechwedd Slate Caverns es troba en ple cor del nord de Gales, a la localitat de Blaenau Ffestiniog, un indret on la pissarra (*slate*) ha estat objecte d'explotació minera des de l'època romana i que ha esdevingut un dels focus més destacats del turisme miner a la Gran Bretanya. Després d'un perllongat període de prosperitat local durant les primeres dècades del present segle, va experimentar una fase de declivi des de la meitat dels anys 1950, fins que l'any 1972 va iniciar un projecte de reactivació econòmica a través de la promoció turística del seu entorn miner i paisatgístic, de forma que el que va començar com una experiència modesta i aleshores innovadora, ha esdevingut una de les atraccions turístiques «top ten» de Gales, amb una mitjana superior als 200.000 visitants anuals (*taula 1*). Aquí, el visitant té l'oportunitat de veure l'interior de les mines de pissarra amb dos tipus de recorreguts (a peu i en un carret), un taller on es mostren les feines artesanals amb aquest material i com en el cas de Riotinto, la reproducció d'un poblet típic de l'època victoriana; paral·lelament, a les proximitats es pot contemplar també una àrea on actualment encara s'extreu pissarra de forma industrial i el paisatge que l'envolta, que, com a Cardona, s'ha vist modificat per les muntanyes artificials formades per l'acumulació dels residus.

Big Pit Blaenafon

La quarta iniciativa és la de Big Pit Blaenafon, localitzada al sud de Gales (abans, la principal regió carbonífera del país) i que fou una de les explotacions més antigues i duradores, en iniciar la seva activitat l'any

Taula 1.- Nombre de visitants a les principals atraccions turísticomineres de Gales (1975-1996)

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
Llechwedd Slate Caverns	201.000	204.800	201.000	221.000	230.323	276.000	225.417	210.175
Big Pit Museum	-	-	-	-	-	-	-	-
Sygun Copper Mine	-	-	-	-	-	-	-	-
Rhondda Heritage Park	-	-	-	-	-	-	-	-
Dolaucothi Gold Mine	-	-	-	-	-	-	-	-
Cefn Coed Coll. Mus.	-	-	-	-	-	-	-	15.126
	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Llechwedd Slate Caverns	207.385	213.338	220.918	200.057	200.382	196.691	198.561	222.318
Big Pit Museum	92.137	104.815	109.434	100.665	105.894	118.282	112.094	111.760
Sygun Copper Mine	-	-	-	40.120	45.120	51.292	63.221	73.452
Rhondda Heritage Park	-	-	-	-	-	-	-	18.618
Dolaucothi Gold Mine	-	8.800	9.463	16.588	27.748	32.250	31.277	31.060
Cefn Coed Coll. Mus.	18.671	15.461	16.624	17.231	16.959	16.594	15.622	12.299
	1991	1992	1993	1994	1995	1996		
Llechwedd Slate Caverns	248.416	238.798	232.798	nd	nd	nd		
Big Pit Museum	112.351	120.387	105.551	109.370	95.589	92.200		
Sygun Copper Mine	65.209	nd	nd	nd	nd	nd		
Rhondda Heritage Park	32.717	38.000	47.067	nd	nd	nd		
Dolaucothi Gold Mine	29.737	nd	nd	nd	nd	nd		
Cefn Coed Coll. Mus.	14.002	nd	12.000	nd	nd	nd		

(-). Encara no havia entrat en funcionament

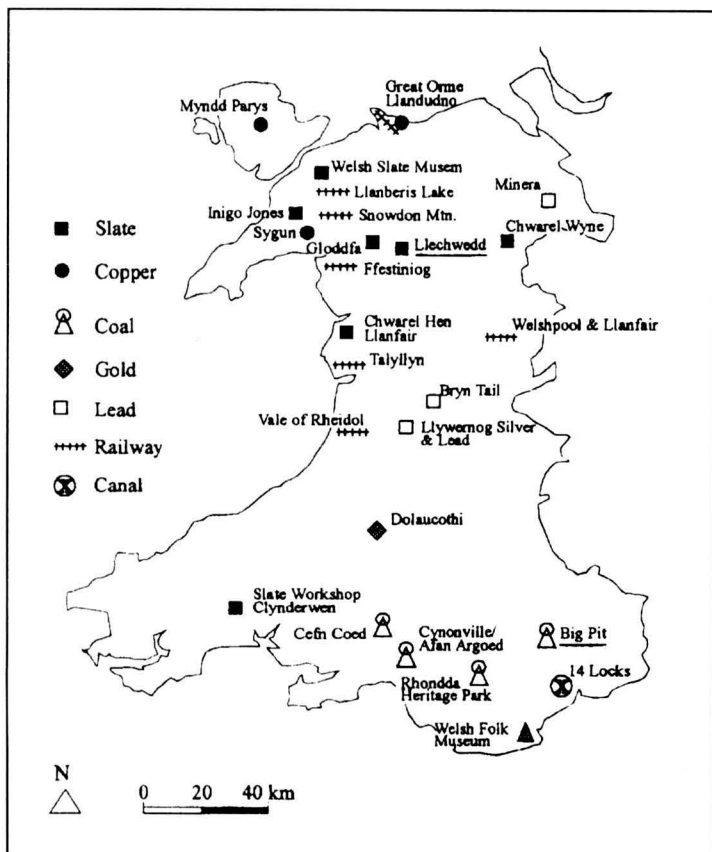
nd. Dades no disponibles

Font: J.A. EDWARDS i J.C. LLURDÉS, «Mines and quarries. Industrial heritage tourism», *Annals of Tourism Research*, 1996, núm. 23(2), pp. 341-363.

1860 i finalitzar-la el 1980 (per l'esgotament de les seves reserves). La reobertura com a museu miner va tenir lloc tres anys després i, en aquest nou indret, el visitant pot contemplar un espectacle molt similar al MUMI, tot i que a més gran escala i amb algunes diferències: les instal·lacions de superfície i un recorregut d'una hora de durada aproximadament en un tram d'una galeria subterrània (l'única que es fa en una mina real de carbó a Gales –no és cap simulació–. Tot i que les expectatives inicials van ser les d'atreure una mitjana d'uns 250.000 visitants a mig termini, aquestes s'han situat finalment en un nivell més modest –entre 110.000 i 120.000–, fet que no ha impedit que hagi esdevingut l'atracció turísticominerera més important del sud de Gales (taula 1).

Trets comuns i diferenciadors i la variable del paisatge en aquest turisme. ¿Una paradoxa?

En aquests quatre espais turístics, el visitant té l'oportunitat de contemplar una gamma força similar d'elements i atraccions, que poden ser resumits així: el descens a una antiga galeria minera de l'explotació (bé sigui real o la reproducció exacta d'una altra d'autèntica); en alguns casos, les tipologies d'operacions que s'hi fan encara perquè una part de l'explotació roman en actiu; espais museístics amb una exposició de la maquinària antiga utilitzada, de la història local de la mineria i del seu impacte en les comunitats locals; espais urbanístics desenvolupats (els barris de treballadors i residències del personal directiu); etc. Però, amb tota probabilitat, un tret comú en totes aquestes experiències és el fet que, per haver estat unes importants regions industrials, són considerades avui dia un cúmul de desastres mediambientals, ja que els espais ocupats per activitats pròpies del sector secundari es caracteritzen per una concepció paisatgística molt allunyada del que tradicionalment s'entén com a paisatge, un concepte reservat a indrets d'una qualitat estètica reconeguda; per tant, des d'aquest punt de vista, els espais miners i industrials arrossegarien encara la xacra de ser uns «anti-paisatges» (9) (10). Han suposat una alteració dels elements originals en els indrets on es localitza-

Mapa 1.- Principals atraccions turístiques de patrimoni industrial i miner a Gales

1-Pissarra, 2-Coure, 3-Carbó, 4-Or, 5-Plom, 6-Ferrocarril, 7-Canal

zen (modificació del relleu, moviments de terres, runams, etc.) i impliquen també canvis en les estructures antròpiques i socials –models de vida, urbanisme, elements arquitectònics i patrimoni tecnològic, etc.–, que es concreten en una diversitat d'obres civils i infraestructures (preses i salts d'aigua, centrals energètiques, ferrocarrils, fàbriques, tallers, xemeneies, maquinària, barris per als treballadors, etc.).

D'altra banda, però, aquest apartament conjunt d'alteracions de l'entorn en un antic espai industrial pot ser la base per a iniciar la formació d'una nova concepció sobre el medi ambient, el paisatge i el turisme que s'hi pugui practicar; si bé és cert que aquelles anteriors activitats mineiroindustrials han suposat la contaminació, la degradació i l'alteració del paisatge inicial, també han fet eixamplar la perspectiva cultural de les persones, a partir de la creació d'uns nous models territorials amb una forta càrrega d'informació i interès antropològic, social, històric i paisatgístic innovador. Alhora, han esdevingut indrets que poden oferir alternatives turístiques (algunes modestes i unes altres no tant) amb què es pot complementar una oferta més àmplia en el marc del desenvolupament turístic en espais d'interior, en consonància amb el fet que els turistes busquen cada cop més un major grau d'autenticitat i localisme, i veuen modificada també llur perspectiva de la bellesa paisatgística; és a dir, es reconeix una certa «estètica de la desindustrialització» (11).

Per acabar, hem d'esmentar alguns dels trets diferenciadors més rellevants entre aquestes experiències turístiques, que es poden resumir en el temps que porten en funcionament i en l'èxit que han tingut entre els turistes; ambdós són d'una incidència directa en l'impacte generat en les comunitats locals (p. ex, els llocs de treball). Així, si observem la taula I relativa al nombre de visitants a les atraccions turísticomineres del País de Gales, ens adonarem de dos fets: primer, que les dues més importants es troben en funcionament des de la meitat dels anys setanta i vuitanta (1975 i 1983 respectivament); i segon, que les xifres de visitants són també molt elevades en aquests dos casos, i gens menyspreables en la

BIG PIT UNIQUE UNDERGROUND TOUR OF A COALMINE

BLAENAFON, SOUTH WALES

majoria dels altres indrets enquestats. Per tant, aquestes són dues variables que fan que el turisme de patrimoni industrial i miner en aquest país britànic tingui un alt grau d'experiència i acceptació entre el públic, com per poder afirmar que es troba consolidat en el mercat turístic (bàsicament nacional).

Aquest fet pot reflectir també la diferent visió que es té d'aquest patrimoni industrial segons els països; per exemple, en el cas de la Gran Bretanya –el bressol de la Revolució Industrial– la seva població ha viscut directament o indirectament les conseqüències d'aquest procés industrialitzador i del seu posterior declivi durant el segle XX, raó per la qual s'ha mostrat més orgullosa del seu passat tecnològic i interessada en la seva preservació. En canvi, pel que fa a l'Estat espanyol, aquest comportament positiu no s'hi ha donat d'una forma majoritària, situació que pot respondre a diverses causes, com el pes tradicional que hi han tingut unes altres tipologies turístiques –litoral i platja, neu–, una menor expansió territorial del sector industrial, el mal funcionament de les entitats administratives i polítiques a l'hora de desenvolupar aquesta mena de projectes, etc. Un fet que pot donar una idea d'aquesta situació contrastada és la del nombre de persones que hi treballen; així, al parc miner de Big Pit Blaenafon, hi treballaven un màxim de 35 persones a temps complet i 10 a temps parcial (1996), i a Llechwedd Slate Caverns aquesta xifra era d'uns 80 com a mitjana (1994); per la seva banda, a Riotinto hi treballaven 15 persones (1996), 3 a temps parcial i la resta a temps complet, i a El Entrego, 8. Les diferències semblen eloqüents (12).

sones fins a cap d'any.

- Així, els historiadors afirmen que fins ben entrat el segle XIX, aquesta muntanya salina podia ser considerada com un dels patrimonis històrics i turístics més importants de l'època a Catalunya.
- GERHARD, F.: «Bellmunt obrirà las antiguas minas de plomo al turismo», *El Periódico de Catalunya*, dimarts 9 de juliol de 1996, p. 28.
- ESCALES, C.: «Gerri invertirà 400 millones para reabrir las salinas medievales», *El Periódico de Catalunya*, dijous, 18 d'abril de 1996, p. 23.
- MASIP, A.: «Tres comarcas del Ebro promocionan su patrimonio con una nueva ruta turística», *La Vanguardia*, 25-26 de desembre, p. 25.
- MOLERO, E.: «Los paisajes de industria. Un recurso para la educación ambiental y el turismo alternativo en la comarca de Linares-La Carolina», Jaén, *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio e Industria de la Provincia*, núm. 122, pp. 3-12.
- MORENO, A. (1996): «El paisaje industrial en Linares. Un recurso educativo y turístico», Jaén, *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio e Industria de la Provincia*, núm. 121, pp. 3-12.
- Una *corta* és un sistema d'extracció de mineral utilitzat en mines a cel obert i consistent en la formació d'anells concèntrics amb un diàmetre progressivament més reduït a mesura que augmenta la seva profunditat en el subsòl.
- MOLERO, E.: *Op. cit.*, p. 23.
- J. Bastart, fa la següent descripció de Riotinto: «Explotaciones a cielo abierto donde aún asoma el negro de las piritas, profundos y oscuros túneles, molinos abandonados, barracones semiderruidos, torres oxidadas y cintas transportadoras desechas forman parte del mobiliario que la Oficina de Turismo de Huelva pretende hacer explorar a los turistas».
- EDWARDS, J. A.; LLURDÉS, J. C.: *Op. cit.*, p. 343.
- EL MUMI fou visitat des de març de 1994 (obertura) fins al desembre de 1995 per 70.129 persones, mentre que aquesta xifra va ser de 18.500 (1993), 23.146 (1994), 62.040 (1995) i 68.502 (1996) a Riotinto (les dues darreres xifres corresponen a totes les instal·lacions: museu miner, instal·lacions mineres, ferrocarril de les mines i necròpolis romana).

Notes

- LLURDÉS, J. C.: «El nou turisme de patrimoni industrial i miner, alternativa de futur?», *L'EROL*, estiu 1995, any 14, núm. 47, pp. 8-11.
- Efectivament, el mes de maig d'enguany fou inaugurat el recinte turísticominer de la Muntanya de Sal, i l'afluència de visitants durant les primeres setmanes ha estat tan destacada que des de les instàncies municipals s'ha remarcat el fet que, si es manté aquest ritme de visitants, es superarà la previsió inicial de 30.000 per-

Joan Carles Llordés i Coit
Dept. de Geografia,
Universitat Autònoma de Barcelona